

„Lietuvos užsienio politika tarpukario laikotarpiu“.

Č. Laurinavičius

Tarpukario Lietuvos diplomatijos istorija ryškiausia liudytų ypatingą balansavimo patirtį. Iš principo, mažai valstybei balansavimas paprastai suponuoja buferio funkciją, kuri reiškia įtampos mažinimą tarp didžiųjų kaimynių ir tuo pačiu prielaidos savi egzistencijai sudarymą. Tačiau tarpukario Lietuvos ypatybė būtų ta, kad jos balansavimas dažniau įtampą didino, nei mažino.

Balansavimą suponavo pati modernios Lietuvos valstybės prigimtis. Dar XIXa. antroje pusėje Jonas Basanavičius, įkvėptas iš Vakarų plintančios tautų apsisprendimo teisės, nubrėžė gaires autonominiam (eventualiai nepriklausomam) Lietuvos egzistavimui. Vokietijoje spausdintu ir nelegaliai per Rusijos sieną pervežtu „Aušros“ laikraščiu Basanavičius kreipėsi į lietuvius, siūlydamas jiems atsiriboti nuo lenkų, t.y. atsiriboti nuo senosios valstybės bendrapiliečių, su kuriais iki tol kartu buvo siekiama išsivaduoti iš Rusijos bei atkurti buvusią jungtinę Žečpospolitą. Pirmiausia, ko siekė Basanavičius - tai sustabdyti plintančią polonizaciją ir sudaryti sąlygas vystytis lietuvių etninei kultūrai. Lenkai dėl tokio lietuvių posūkio, suprantama, išsižeidė. Tuo tarpu Basanavičiaus manė, kad atsiribojus nuo lenkų Rusijos valdžia susilpnins spaudimą lietuvių atžvilgiu, ir tokiu būdu Lietuvai formuosis savotiška niša tarp Lenkijos, Vokietijos ir Rusijos, t.y. formuosis prielaida nepriklausomai valstybei. Vėlesni įvykiai klostėsi panašiai pagal Basanavičiaus projektuotą schemą. Galima net daryti prielaidą, kad jeigu begimstanti Lietuvos valstybė būtų buvusi pajėgi atlikti neutralizuojančią funkciją, gal būt su jos atsiradimu būtų susitaikiusios ir Lenkija, ir Vokietija, ir Rusija. Tačiau Lietuva kartu su savimi į tarptautinę areną kėlė ir rimtą polonizuoto Vilniaus problemą, atspindinčią, beje, nacionalinės konsolidacijos stoką visoje Lietuvoje apskritai.

Pirmojo pasaulinio karo eigoje Lietuvą okupavus Vokietijai, Antanas Smetona suformulavo konkretesnę balansavimo strategiją, sudariusią prielaidą Lietuvos nepriklausomybei. Smetona lietuvių elitui pasiūlė eiti į bendradarbiavimą su Vokietija. Mat, pagal Smetonos prognozes, Vokietijai karo nelaimėsianti ir todėl ji negalėsianti Lietuvos aneksuoti. Be to, Vokietija būsianti vienintelė suinteresuota paremti Lietuvos valstybinį atsiribojimą nuo Lenkijos bei Rusijos. Smetonos strategija iš esmės pasiteisino su ta išlyga, kad Vokietija nesutrukdė Lenkijai 1919m. pavasarį užimti Vilnių.

1920 m. vasarą Lenkija, siekdama plėtoti savo įtaką į Rytus, pradėjo karą su bolševikine Rusija dėl Ukrainos. Tuo tarpu Lietuva, suprasdama, kad Lenkijos galios didėjimas kartu reikštų ir didėjantį spaudimą Lietuvai, pasiuntė į Maskvą taikos derybų delegaciją. Pažymėtina, kad dauguma

Europos valstybių nepritarė Lenkijos planams, ir šia prasme Lietuvos taikinga misija pas bolševikus nebuvo avantiūra. Bolševikai kovose su lenkais greit perėmė iniciatyvą ir ėmė pavojingai artėti prie pačios Lenkijos. Tuomet tarpininkavimo ėmėsi Vakarų valstybės. 1920 m. liepos 9d. Spa konferencijoje jos pasiūlė kompromisą: *Lenkijos kariuomenė sugražinama į etnografinę Lenkiją, o Vilnius perduodamas lietuviams su sąlyga, kad šie gerbtų lenkų teises. Vilniuje vietoj lenkų atsiradus lietuviams galima buvo tikėtis, kad bolševikai nustotų toliau pulti (kadangi jau prieš tai bolševikai skelbėsi pasiruošę pripažinti Vilnių Lietuvai).* Taigi, pagal Spa projektą, Lietuva su Vilniumi turėjo tapti regioną stabilizuojančia buferine valstybe. Tačiau lietuviai pasirinko kitą variantą: *1920 m. liepos 12 d. Maskvos sutartimi su bolševikais gavę iš jų nominalų Lietuvos nepriklausomybės su Vilniumi pripažinimą, lietuviai suteikė teisę Raudonajai armijai tęsti puolimą prieš Lenkiją, naudojantis Lietuvos teritorija.* Spa projektas žlugo. Iškilo susovietinimo pavojus kaip minimam visam regionui. Bet Lenkija prie Varšuvos sumušė bolševikus. Po to ji vėl užėmė Vilnių ir grąšino okupuoti visą Lietuvą, o Lietuva pasiskelbė būsianti karo stovyje su Lenkija tol, kol pastaroji nesugražinsianti Vilniaus.

Nuo 1921 metų Lietuvos diplomatijoje ėmė grumtis dvi tendencijos: *viena siūlė normalizuoti santykius su Lenkija, o kita – provokuoti Vokietijos bei Sovietų Rusijos karą prieš Lenkiją, kad pastarosios grėsmė Lietuvai būtų neutralizuota.* Vyravo pastaroji tendencija. 1923m.sausį Lietuva, pakurstyta Vokietijos ir Sovietų Rusijos, okupavo Vakarų valstybių valdomą Memelio/Klaipėdos kraštą tuo pačiu užkirsdama galimybę įsigalėti tame krašte Lenkijai. Vakarų valstybės nesiryžo pradėti karo veiksmus prieš Lietuvą ir pripažino Klaipėdos kraštą Lietuvai. Tačiau – kaip bausmę Lietuvai – 1923m. kovo 15d. Vakarų valstybės pripažino Lenkijai Vilniaus kraštą.

Lietuva ir toliau vedė balansavimo ant karo ribos politiką (ypač pasireiškusią 1927-1929m. Lietuvos diplomatijai vadovaujant Augustinui Voldemarui). Tačiau karas nekilo, kol Vokietija bei sovietinė Rusija (SSRS) buvo jam nepasiruošusios. O Lenkijai pulti Lietuvos neleido Vakarų valstybės. Tokiu būdu Lietuva kurstydamą įtampą tuo pačiu paradoksaliai kurį laiką palaikė sau saugų balansą.

1933-1934 m. Lietuvos politiniame elite vyko aktyvi diskusija dėl Lietuvos užsienio politikos korekcijos. Reikalas tas, kad naciams atėjus į valdžią Vokietijoje, Lietuva iš buvusios globėjos ėmė jausti tiesioginę grėsmę (dėl nacistų iššūkių Klaipėdoje). Tuo tarpu kita tradicinė globėja Sovietų Sąjunga ieškojo kontaktų su Vakarais ir neberodė palankumo Lietuvos revizionizmui. Tokiu būdu Lietuvai grėsė akistata su Lenkija. 1934m. vasarą tapęs užsienio reikalų ministru Stasys Lozoraitis Lietuvos diplomatiją pasuko kolektyvinio saugumo link. To išdavoje

tapo galimas Lietuvos suartėjimas su Latvija ir Estija (vadinamosios Baltijos Antantės deklaracijos pasirašymas 1934 m. rugsėjo 12 d). Tačiau konstruktyvus balanso regione sukurti nepavyko.

1939 metais kilus naujo karo krizei Lietuva kurį laiką buvo santykinai saugioje nišoje: su SSRS Lietuva bendros sienos neturėjo, o nuo Vokietijos bei Lenkijos ją dengė Didžioji Britanija. Netgi Lenkijos valstybei išnykus Lietuva tebeturėjo balansavimo galimybę, nes ties Lietuva susikirto SSRS ir Vokietijos interesai. Tačiau nepriklausomybei bei teritoriniam suverenitetui ginti nebuvo parodyta vidinė Lietuvos valia, ir 1939m. spalio 10d. sutartimi su SSRS Lietuva sutiko įsileisti Raudonosios armijos dalinius. Tuo balansavimo galimybės Lietuvai baigėsi.

Apskritai, tarpukario patirtis liudytų, kad Lietuvos valstybė dėl vidinio silpnumo neišnaudodavo susidariusias konstruktyvaus balansavimo galimybes ir vėlgi dėl to paties silpnumo paversdavo tas galimybes destruktiviui balansavimu (arba balansavimu ant karo ribos). Tai žymia dalimi prisidėjo prie valstybės žlugimo.

Literatūra

Laurinavičius Č., Motieka E., Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. V., 2005.

Eidintas A., Žalys V. Lithuania in European politics (1918-1940). New York, 1998.

Laurinavičius Č. Politika ir diplomatija. Lietuvių tautinės valstybės tapsmo ir raidos fragmentai. Kaunas., 1998.

Vilnius, 2006

*

*

*